

SZKÁROSI ENDRE

Itáliai és magyar horizont

AZ ÚJABB OLASZ IRODALOM FOGADTATÁSÁNAK KÉRDÉSEI

A világirodalom fogalmának és kérdésének újbóli felvetése, vagyis az egyes irodalmak, esetünkben a magyar irodalom nemzetközi összefüggésrendszerének vizsgálati tárgysorozatba vétele ismét érzékelhető igény a kritikai közbeszédben. E folyamat jeleiként szakmai viták, kinyíló és tágabbra tekintő lapszerkesztői gyakorlatok, sőt új irodalmi fórumok megjelenése ötlük szemünk elé – mindez arra utal, hogy az utóbbi időkben a nemzetközi irodalmi folyamatokat illetően takarékláng-ra csökkent érdeklődést felváltja a szélesebb körű, lehetőleg állandó tájékozódási igény, ami persze nem pusztán igény, hanem szükséglet is a magyar irodalomban. Ebből a szemszögből aligha meglepő, hogy egyéb összetevők mellett az ország szellemi horizontjának újabb, radikális beszűkülésétől való félelem is – tudva-tudatlanul – ösztönözheti a megújult orientációt.

De beszélhetünk-e világirodalomról (Weltliteratur) a szó eredeti értelmében – vagy igényünk inkább a külföldi irodalmak (foreign literatures) folyamatos megismerésére és tárgyalására irányul? A világirodalom eredeti, emelkedett felfogása mára fogalmilag kiüresedett: aligha alakítható ma ki olyan egységes szemléleti horizont, amelyen egy mégoly komplex szemléleti pontról és egy mégoly kidolgozott módszertanról az öt kontinensnek akár csak kiemelkedő irodalmi jelenségei beláthatóak, értelmezhetőek, leírhatóak lennének. Nyilvánvaló jele ennek az is, hogy a legendaérlelő messzeségbe tűntek az olyan heroikus vállalkozások, amelyek egyszemélyes világirodalom-történetet kívántak alkotni – de már a többszemélyesre sem sok példát látunk.

A kérdéskört valamely irányból érintő tudományágak ma már inkább az egyes nyelvi kultúrákhoz tartozó irodalmak ismeretére szakosodott modern filológiai kutatásokban bíznak, és a kutatói elkötelezettségen túl a rokonszenvre, az érdeklődésre, a véletlenre, illetve más szubjektív tényezőkre bízják, hogy a kutató mely más összefüggésekben szerez jártasságot, megbízható ismereteket – elméletben, komparatistikában, történeti vagy nyelvészeti stúdiómban. Amennyiben nemzetközi irodalmi tájékozódásról esik szó, ma egyértelműen az angol nyelvű irodalmak, illetve az angol nyelven megjelenő más művek kerülnek leginkább a kíváncsi szem elé, természetesen a saját nyelven megjelent más eredetű művek szűkített horizontjával együtt.

Más volt a helyzet száz éve: a 20. század elején még két megfelelő világnyelv együttes birtoklásával nyílhatott illúzió arra, hogy a világban végbemenő fontos irodalmi folyamatoknak többé-kevésbé tanúi lehetünk: akkor ezt a lehetőséget a német és a francia nyelv együttes ismerete még biztosítani látszott, s ha netán ehhez már az angol is társult, kiemelkedő műveltségről, egyben szellemi horizontról beszélhettek az emberek. A 18–19. században ennek az érzésnek a kialakulásához az angol nyelvismeretre még nem igazán volt szükség, nem véletlen, hogy az angol-amerikai irodalom iránti exkluzív érdeklődés a modern európai líra megszű-

letésének, a költészetfelfogás megrázó megújulásának egyik ihletője volt (Baudelaire Poe-élményére gondolok). De volt olyan, egyébként igen hosszú időszak is, például a 14–17. század, amikor az olasz és a francia nyelv együttes ismerete jelenthette a relatíve teljes körű tájékozódás reményét.

A legutóbbi század-, illetve ezredfordulón regisztrálható, világirodalom-hiányos szemléleti helyzet kialakulásához a tudományos diskurzus és a szépirodalmi gyakorlat egyre következetesebb szétválása is hozzájárult. Egyrészt a tudományos irodalomban a nemzetközi diskurzusba való bekerülés lehetőségét egyértelműen és dominánsan az angol nyelvű publikációk teszik nem reménytelenné, és a német, illetve francia nyelvű szakirodalom is kellő figyelemhez juthat az adott nyelvterületeken nagyszerűen kiépített egyetemi rendszereknek és kiadói hálózatoknak köszönhetően. Már az olyan – terjedelmükben vagy eddig teremtett kultúrájukban – nagy irodalmak is, mint az olasz, a spanyol vagy az orosz, csak „belföldi piacra termelnek”, tudományos diskurzusukkal együtt. A helyzet illetően nehézségét csak fokozza, hogy a történetiség szempontjának háttérbe szorulásával, a sokszor doktrinér módon felfogott szövegközpontúság, illetve az elméleti divatok ciklikus divatáramlatainak előtérbe kerülésével, egyúttal a tudományos jelenlét mindenütt akadémikus formalizáltsággal megjelenő, nyomós igényével az irodalomtudományos diskurzus oly mértékben vált autonómmá, hogy ez problematikussá tette az irodalomtudomány tényleges szépirodalmi tájékozottságát.

A mai olasz irodalom világirodalmi pozícionáltságát tekintve szem előtt kell tartanunk, hogy az itáliai irodalom – a franciával együtt – a 13. század utolsó évtizedeitől kezdve egészen a 17. század közepéig (nem kevés idő!) lényegében univerzális érvénnyel működő irodalmi kultúrát reprezentált, fejleményei ekkor nagyjából a világirodalom fejleményeinek tekinthetőek szinte automatikusan. Az olasz irodalom gazdag jelenség- és folyamaegyüttesében – elsősorban a költészetben – ez idő alatt uralkodó érvényre jutott egy olyan fejlődésvonal, amely a „tradizione del canto”, a megformálás eredendő szépségének igényét nélkülözhetetlennek tekintette, nyelvi, képi, zenei értelemben egyaránt. A másik nagyszabású hagyományvonal (amelynek képviselője mindig csak alternatívának számított), a „poetica del difficile”, a közvetlenül érzékelhető formai szépséget nem tekintette eszményének. Az előbbi gyakorlatnak Petrarca, az utóbbinak Dante az archetípusa. Utóbbi követői nem jártak túl jól: Michelangelo költészetét például lényegében elfelejtették. Nem járt jól Lucini sem, de a ma ismertebb példák közül ilyen Carlo Emilio Gadda prózája is. Az irodalomkritika világában alapszerzőnek számít, írók esküsznek rá – de az uralkodó belföldi hagyományon kívül esik, rendkívül nehéz fordíthatósága pedig szinte ellehetetleníti, hogy a hozzá hasonló világirodalmi nagyságok (Joyce, Borges stb.) sorába kerüljön. Pier Paolo Pasolini viszont gondoskodott róla, hogy jelen legyen. Egyrészt azzal, hogy a provinciálisnak érzékelt honi szellemi valóságból a filmmel ab ovo kilépett a nemzetközi porondra, másrészt életvitele, de legfőképpen hibátlan szellemi és erkölcsi élességű művei botrányosságával. Lényegében a „poetica del difficile” hagyományához csatlakozott, amikor 1968-as botrányversével, az *Il PCI ai giovani!!*-val (Az OKP-t a fiataloknak!!) kapcsolatban utólag papírra vetette: „volevo buttar giù dei brutti versi...” (...csúnya verseket akartam összedobni...).

Ezzel a vázlatosan említett hagyománykettősséggel nem esik persze egybe az a sajátos folyamat, amely a felvilágosodás óta a modernizációs kihívásokat jeleníti meg az olasz szellemi életben. (Ennek folyamata egyébként kísérteties párhuzamokat láttat az ezen a téren mutatkozó magyar fejleményekkel.) A felvilágosodás hatása rendkívül jelentős volt az elszigetelt, függetlenségét nélkülöző Itáliában, de az olasz felvilágosodás – Beccaria kivételével – nem járult hozzá jelentősen a világirodalom folyamataihoz. Lényegében ugyanez mondható el a klasszicizmus és a romantika időszakáról is, azzal a megszorítással persze, hogy a romantika épp mint a világirodalom felé fordulás modernizációs kihívása jelent meg Mme De Stäel híres levelében és az azt követő romantikávitában – a domináns irodalmi művek (pl. Manzoni) szemléletében azonban éppen az individuális lázadás esztétikai forradalma nem jelent meg kellő világossággal.

A dekadencia és a szimbolizmus már döntő hatással volt az új olasz irodalom igényrendszerére (ezt mutatja a Scapigliatura izgalmas irodalma), világirodalmi horizonton is érdemleges hozzájárulás azonban ekkor még nem tűnt fel Itáliában. Erre a verizmus irodalmáig, elsősorban Verga nagy műveiig kellett várni a 19. század 80-as éveiben. Nem sokkal ez után azonban, az ún. századfordulón az immár egységes Itália irodalma és kultúrája egy-két évtizedre visszakerült az univerzális horizontra. A radikális megújulás nagy jelenségei, előbb a crepuscolare költők, majd főként a futurizmusnak az egész világon irányt szabó új programesztétikája visszafordíthatatlanná tette az olasz irodalmi-művészeti modernizációt, egy sajátos, explozív, autochton hagyományát teremtve meg a radikális modernségnek. Ebben a vonzáskörben keletkezett Ungaretti zseniális fiatalkori költészete, Palazzeschi életművének legjava, de ebben az időszakban lett világirodalmi nagyság – a láthatóság szintjén elsősorban színpadi műveivel, legfőképpen is a *Sei personaggi in cerca d'autore*-val (*Hat szereplő szerzőt keres*) – Pirandello, illetve Joyce barátja, Italo Svevo is.

Az első világháború utáni újrendezési hullám azonban mindennek véget vetett, a kiépülő totális diktatúra fasiszta rendszerével szembeni passzív szellemi ellenállás pedig az esztétikai konzervativizmus körében talált menedékre, részben az ermetismo poétikájában, illetve a „ritorno all'ordine” (visszatérés a rendhez) jel-szavában. Érdekes módon viszont épp a szellemi ellenállás radikálisabb igénye talált otthonra a modernizációhoz kapcsolódó világirodalmi orientációban. Egyrészt az amerikai irodalom nagy, többnyire modern műveinek (a *Moby Dick*, az *Alice B. Toklas*, illetve Faulkner, Dos Passos stb.) fordításában jeleskedő Pavese, Vittorini és mások révén. Másrészt pedig ismét – mint az a verizmus esetében is történt – a regionális valósághoz való közvetlen odafordulás révén a neorealizmus irodalmában és születő filmművészetében.

A második világháború után így a társadalmi mellett újult erővel tört a felszínre a kulturális modernizáció radikalizmusa. Az irodalmi viták (a történelmi regényről, az irodalmi nyelvről és sok más témáról) mindennaposak lettek az új irodalmi fórumokon (*Officina*, *Quindici*, *Cervo volante*, *Il Verri* stb.), az ötvenes évek második felében pedig megjelentek azok a döntő hatású szerzők (köztük Sanguineti, Pagliarini, Balestrini, Malerba), akik visszafordíthatatlanná tették a radikális nyelvi modernizáció mint folyamatos szükséglet és lehetőség igényét. Ezt is képviselte a

legendás Gruppo 63, s az ő modernizáció-felfogásukról szakadtak le a „sperimentalismo” gyakorlati poétikáit képviselő további szerzők, csoportozatok (Gruppo 70, poesia visiva, Miccini, Pignotti, Spatola, Carrega, Lora-Totino stb.). Ez utóbbi, nem egységes mozgalom már szerves érintkezésben állt az euro-amerikai irodalmi-művészeti gyakorlattal (elsősorban is a Fluxussal, kisebb részben a posztbeattal). A Gruppo 63 világirodalmi jelentőségű alakzat, az ő nyelvi radikalizmusuk és az annak nyomán teremtett nyelvestétika egyedülálló a kor irodalmában. Vannak természetesen hasonló alakzatok az euro-amerikai kultúrában is, de pont ilyen nincs. A később feloszlott csoport számos szerzőjének munkássága átírta az olasz irodalom jelenét, következképpen hozzájárult jövőjének visszavonhatatlan formálásához.

A 20. század második felének irodalmát érdekesen jellemzi, hogy az egyéni életművükkel teljesen más utat járó szerzők is szembekerülnek a nyelv kérdésével, és az abból fakadó konzekvenciákat koherens költői esztétikákat teremtve vonják le. Pasoliniról már volt szó, de elmondható ez – a szintén a „poetica del difficile” hagyományához sorolható – Giorgio Caproniról vagy a zseniális Andrea Zanzotóról, aki költészetében következetesen három nyelvi szintet kezel együtt: az idiómát (ténylegesen beszélt, helyi nyelv), az irodalmi nyelvét (olasz) és az univerzális kommunikációét (idegen nyelvek, főleg az angol, aztán bizonyos plurilingvizmus, illetve a vizuális és szemiotikai jelkommunikáció).

Világirodalmi nézőpontból is érdemes azonban áttekinteni, milyen egy-egy nemzeti irodalom fogadtatása – ha van ilyen egyáltalán – Magyarországon, nem pusztán irodalomszociológiai szemszögből, hanem elsősorban azt vizsgálódó, mennyire jutnak be a nemzeti irodalom többé vagy kevésbé nyitott világába, vagy legalább a horizontjára a transznacionális ismeretek, impulzusok, irányok, gondolati és nyelvi modellek. Az olasz irodalomnak a két háború között meglehetősen jó fogadtatása volt a két ország közötti, speciálisan jó, a politikai stratégia okán viszonylag gondosan ápoltságoknak köszönhetően. Sok mulandó jelenség mellett az olasz irodalom olyan fontos művei láttak ekkor napvilágot magyarul, mint például Bontempelli néhány alapregénye, az *Adria...*, a *Gente nel tempo*, vagy Palazzeschi *Le sorelle Materassi*-ja, továbbá Pirandello egyes művei. Sőt, még Marinetti is többször járt nálunk, egy ízben pedig – legnagyobb megrökönyödésükre – a Magyar Tudományos Akadémia konzervatív urainak kellett meghallgatniuk előadását a futurista konyháról, majd azt követően a költő futurista deklamációit – ami felért egy heves performansszal.

A második világháborút követő évtizedekben a közelmúltbeli, illetve kortárs olasz széppróza viszonylag jó színvonalra jelent meg több-kevesebb rendszerességgel, Pirandello vagy Svevo alapművei éppúgy, mint a neorealista próza egyes alkotásai, Pavese vagy Vittorini szinte teljes életműve, és Calvino magyarországi „karrierje” is jól indult ekkor. Az olasz költészetet azonban valamely rejtélyes okból szinte teljes kiközösítés kísérte, elsősorban az akkori *Európa Könyvkiadó* részéről. A hatvanas évek elején – egyébként a *Magvető* kiadásában – jelent meg a Sallay Géza és Rába György által szerkesztett, *Modern olasz költők* című antológia, amely kiváló, értékelvű válogatást tett közzé a 20. századi olasz lírából, és egészen akkori „napjainkig” jutott: szerepelt benne már Pasolini, az ötvenes évek közepén

jelentkező Pagliarini és Roversi. Ez után azonban a nagy semmi következett, a legendás *Nagyvilág* folyóirat szakmailag alaposan gondozott, jó ízlésalapon álló közleményeit leszámítva. A rendszerváltást követő évekig lényegében nem jelent meg 20. századi olasz költő könyve – leszámítva a Nobel-díjat kapott, és egyébként is „haladó gondolkodásúként” számon tartott Quasimodót, illetve a Lator László fordította Montalét. Nem jelent meg kötete az évszázad első felének itáliai irodalmát meghatározó, egyébként világhírű költőknek, mint Ungaretti, Campana, Palazzeschi, Gozzano, Govoni vagy Saba. A 20. század második felének, elterjedt olasz terminussal szólva a Secondo Novecentónak a konzervatívától a hipermodernig terjedő, poétikákban és újításokban kiemelkedően gazdag történetét a kiadók részéről hideg ellenségesség övezte. Botrányosnak nevezhető, hogy a magyar olvasót szinte tudatosan tájékozatlanul hagyták a világirodalmi jelentőségű Gruppo 63 kiemelkedő alkotóival és életművével kapcsolatban. Sanguineti mintegy hatvanéves munkássága – amelynek kötetben való bemutatását Kiss Irén és e sorok írója évtizedeken át szorgalmazta – csak egy pár éve látott magyar nyelvű ízelítőt, jellemző módon a *Ráció Kiadónál*, amely egyébként tudományos irodalmat ad ki. A mozgalom olyan költőnagyságaitól, mint Pagliarini, Balestrini vagy Porta, szintén megkímélte a magyar olvasót a könyvkiadás. De a konzervatívabbnak látszó költők sem jártak jobban: Zanzotto, Caproni, Bertolucci, Majorino sehol nincsenek. A Nobel-díjra esélyes, mintegy hetvenéves életművel rendelkező Mario Luzinak szintén csak az elmúlt években jelent meg egy szép, vékony kötete – Szénási Ferenc és a *Magyar Napló Kiadó* jóvoltából. A teljes életműve szempontjából világirodalmi és világművészeti jelentőségű Pasolini irodalmi életműve csak azóta van terítéken, hogy a *Kalligram Könyvkiadó* elindította végre sorozatát, benne a szerző alapvető jelentőségű kultregényeivel, és végre Csehy Zoltán fordításában megjelent egy verseskötete is. (Az első, még friuli nyelven írott Pasolini-verskönyvet, a háromnyelvű [!], *Egy halott énekei* című kötetet már Parcz Ferenc kiharcolta a kilencvenes években – az *Új Mandátum Kiadónál*.)

Mi lehetett az oka e megszállott és felelőtlen intézményi elutasításnak, amely a modern olasz lírát övezte elmúlt századunk második felében, s amely – mintegy fekete lyukat képezve – megfosztotta a magyar olvasókat annak megismerésétől? A parciális személyi okoktól, amelyek bántóan nagy károkat tudnak okozni, most tekintsünk el: egy rossz intézményrendszer kell ahhoz, hogy néhány ember komoly akadályokat tudjon előállítani és hosszú időn át fenntartani. Alapvetően a magyar irodalom modernizációs elmaradottsága mutatkozik meg e jelenség mögött is. A komoly irodalmi megújulási koncepciók mindig is a világirodalomra, a világ kultúrájára tekintettel fogalmazták meg céljaikat és az azok megvalósításához vezető módszereket. Ilyen volt annak idején Kazinczy nagyszabású fordításprogramja, vagy az elmúlt század elején a nyugatos költők műfordítási offenzívája. Összehasonlításképpen vessük fel a kérdést, milyen irodalmi műveket fordítottak Magyarországon a 19. század utolsó évtizedeiben a Baudelaire-rel, Verlaine-nel, Rimbaud-val, Browninggal, Walt Whitmannel egyidős költők? Arany János – okkal és hasznosan – Tasso fordításán elmélkedett, és pótolhatatlan örömünkre Shakespeare-t fordított. Szász Károly Dantét fordított, szintén nagyon helyesen, mert ekkor indult meg a hazai Dante-értelmezés hosszú története. Petőfi legalább még

kortárs költőt, Béranger-t fordított a maga módján. Az az érdekes paradoxon tehát, hogy század eleji nagyságaink a radikális ízlésváltást egy közel negyven évvel korábbi korszak, a szimbolizmus fordításával üzenték meg, nagyon is indokolt, élet-szerű, lényegi. Külön, esztétikai szempontból a maga ellentmondásosságában is gyümölcsöző sajátosság, hogy a szimbolista költészet magyarítását többnyire saját koruk szecessziós nyelvi hangszerelésében kivitelezték. És további, kiemelkedő érdemük az is, hogy figyelték a kortárs olasz irodalmat: Babits, Kosztolányi, Szabó Dezső például írtak a futurizmusról, helyt adtak futurista költeményeknek is, recenzeálták az első futurista köteteket. Kosztolányi már 1913-as *Modern költők* című műfordításkötetében közölt Marinetti-, Palazzeschi-, Corazzini-verset. (Más kérdés, hogy – elsősorban Babits – gyorsan kiszorítottak belőlük, és magukat, kissé fensőségesen, haladottabbnak gondolták. De ott volt Kassák, aki *A Tett*-tel, főként pedig a *MA*-val átvette, és hitelesebben képviselte az európai avantgárd gondolkodását és művészi gyakorlatát.)

Az első világháborút követő időszak provinciális lapályáról most nem szükséges értekezni, az irodalom- és kultúratudomány, a történettudomány, a kultúr-szociológia bőven és mélyen értekezett a bonyolult kérdéskör ide kapcsolódó problémáiról. Érdekes viszont, hogy – akárcsak Olaszországban – a hiányzó modernizációs szükségletet és megrendelést nálunk is a valóság alapú irodalom felvirágzása, a falukutató írók munkája pótolta. A második világháború utáni kurzusok sokat romboltak, egy jobb időszakban relatíve sokat építettek is. A 60-as évektől kezdve fontos kulturális nyitás zajlott le, melynek során a világirodalom addig mellőzött művei, szerzői, irányai jelentek meg nagy számban – részben a modern klasszikusok, részben a kortársak. Itt azonban már sok múltot a személyeken. Az angol-amerikai irodalom végre impulzív és inspiratív bőségben onthatta a remekműveket nálunk is, és minden bizonnyal a német is. Az olasz irodalom prezentálása azonban maradt fagyott állapotában. Oka mindennek az intézményrendszer kóros konzervativizmusa, az újra való irigysége, személyes aránytévesztések (épp az angol-amerikai irodalom körébe tartozik a Vas Istvánnak tulajdonított legenda, mely szerint azt mondta, hogy amíg ő itt van, Ezra Poundnak nem fog kötete megjelenni Magyarországon) – ennél finomabban fogalmazva az adaptív készségek hiánya okozta a világirodalom eme régiójának, vagyis az olasz költészetnek a szinte teljes kizárását a hazai kiadói panorámából.

Azért is nagy kár, ami ebből következett, mert a 20. századi, különösen pedig a Secondo Novecento-beli olasz költészet kivételesen gazdag és sokoldalú nemzetközi összehasonlításban is. A hagyományoknak megfelelően nagy számban alakulnak csoportok, mozgalmak, amelyek közös programot hirdetnek, társadalmi, esztétikai, nyelvi alternatívákat fogalmaznak meg, nemegyszer osztódnak, szétválnak, és kiemelkedő életművek formálódnak talajukon, légkörükben, ihletésük nyomán. Nagy számban jelentek és jelennek meg folyóiratok, amelyek ízlésirányokat, poétikákat, irodalmi gyakorlatokat tesznek hozzáférhetővé, és generációkat nevelnek fel íróként és olvasóként is. Tűrhető médiafigyelem kíséri még ma is az irodalmat és a művészetet, főként, ha eszünkbe idézzük, hogy egy rendkívül sokrétű média- és sajtó-intézményrendszer működik Olaszországban. A mienkénél sokkal funkcionálisabb és virágzóbb eseménykultúra is teret ad az irodalom és a

művészet kibontakozásának: felolvasóestektől az élőköltészeti rendezvényeken át a komplett hazai és nemzetközi fesztiválok soráig az események szinte házhoz viszik a nyelvi önkifejezés változatos formáit.

Szerencsés táptalajt képez Itáliában a történeti adottságként létező kulturális tagoltság is: a lokális, regionális és országos intézményrendszerek kínálta változatos intézményi és támogatási konstellációk. A történelmi okokon túlmenően így lehet folytonos a regionális vagy regionális eredetű irodalom képződése is. A ma már szinte öröknek tetsző kérdés, „a déli irodalom” jelensége a 19. század nyolcvanas éveitől generál nagy irodalmat Itáliában: a verista írók, elsősorban is Verga, majd Pirandello, aztán Alvaro, Tomasi di Lampedusa, Sciascia (és vele számos kiváló „déli” író), újabban pedig a népszerű Saviano jelzi ezt a folytonosságot.

A történelmi és kulturális tagoltság időről időre a nyelv kérdését is máshogy veti fel, mint sok, kevésbé többnyelvű országban. Az irodalmi nyelv, a dialektusok létjogosultsága, a dialektális irodalom fenntartása, a sajátos belső plurilingvizmus életműveket ihletett.

Nem szitokszó, hanem állandó jelenvalóság a kísérleti irodalom és művészet, a maga változó tematikáival, korszakaival, nyelvi és koncepcionális radikalizmusával. Jellemző irodalomtörténeti tény, hogy a Gruppo 63 neoavantgárd irányzatáról csapatokban szakadtak le az experimentális írók-költők, akik máshogyan gondolkodtak az irodalom és a művészet megújulásának kérdéseiről.

Tudjuk, hogy a szépróza ma már erősen kötött a könyvkiadás gazdaságos működésének igényéhez; modern és komplex technikák alakultak ki egy-egy író felépítésére, befuttatására, szinten tartására. Mindezzel együtt is érdekes, hogy ezt az ottani irodalmi intézményrendszer – jó esetben – nem fogja fel automatikusan esztétikai értékrendszerként is, sőt kifejezett igény mutatkozik az experimentáció, a kísérletezés iránt, akárcsak egy normális (nem államvezérelt) üzleti életben. Olyan kiemelkedő prózai életművek jöttek létre a poszt-joyce-iánus hagyomány pályavonalán, mint Carlo Emilio Gaddáé, kicsit később Luigi Malerbaé. (Akinék, jellemző módon, első magyaroszági megjelenése könyvformában csak most történt meg: a Ludmann Ágnes szerkesztette, kétnyelvű, emiliai írókat bemutató kötetben.)¹

A nyelv sajátos mibenlétének fentebb már fejtegetett problematikája körében a 20. század második felének olasz költészete két olyan zseniális költői életművet produkált, amelyek joggal világhíresek, épp saját poétikai utánozhatatlanságuk, egyben helyettesíthetlenségük okán. A már érintett alapprobléma a nyelv esetében így írható le: jelen van egyrészt a beszélt nyelv (hosszú ideig a helyi nyelvjárás és az azt magában foglaló regionális dialektus), vagyis az idióma valósága; másrészt jelen van és hat az irodalmi nyelv hagyománya és valósága (amely a beszélt nyelvet is egyre inkább meghatározza); harmadrészt pedig ott van a kortárs valóság többnyelvűsége (ideértve az idegen nyelvek jelenlétét a valóságban és a kultúrában). Az író, a költő előtt tehát akaratlanul is megjelenik e sajátos plurilingvizmushoz való viszonyának kérdése. Zanzotto a bonyolult problémát a szintézis alapján épített költői nyelv kibontakoztatásával reflektálta. Ezzel ellentétes kiinduláspontból, az analízis módszerével épített szikár és gazdag nyelvi horizontot Sanguineti.

Hatásuk, nemrég bekövetkezett haláluk után is, megkerülhetetlen az újabb költészeti törekvésekben. Fórumok, tendenciák, csoportok (példul: Gruppo 93!) alakultak az elmúlt időszakban, Itáliában is elterjedt a slam mozgalom, új és új költői életművek formálódnak. Végre már ezekbe is bevezet az a hiánypótló antológia, amely a Secondo Novecento olasz költészetét kétnyelvű kiadásban tárja az olvasó elé: a nemrég elhunyt Sallay Géza professzor és e sorok írójának szerkesztésében készült, szintén kétnyelvű, *Online barokk* című kötet.² Nyomában készül egy újabb antológia, amely immár – amennyire ez lehetséges – a kortárs olasz költészetet hozza Magyarországra.

JEGYZETEK

1. *Allegri disperati – Antologia di scrittori dell'Emilia; Vidám vigasztalanok – Emilianai írók antológiája*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2014.

2. Sallay Géza – Szkárosi Endre (szerk.): *Online barokk. Olasz költészet a 20. század második felében*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012.

SALÁT GERGELY

A világirodalom és a kínai világ irodalma

Része-e a világirodalomnak a kínai irodalom? A kérdésre nem könnyű válaszolni, hiszen nemhogy a világirodalom, de a kínai irodalom meghatározása sem egyértelmű (az irodalom mibenlétéről már nem is szólva). Mi itt, a nyugati világban hajlamosak vagyunk azt tartani igazi világirodalomnak, amit mi, európai és amerikai fehér emberek elolvasunk a magunk és egymás irodalmi terméséből. A kínai (japán, indiai, arab stb.) irodalom legfeljebb egzotikus érdekességként van jelen mi felénk, egy-egy lefordított művön keresztül. Ugyanakkor épeszű ember nyilván nem mondhatja ki azt, hogy a kínai nem a világirodalom része – továbbá, hogy nem volt és lesz mindig is az –, hiszen ezzel a világnak a hivatásos írók, megjelent művek és az olvasók számát tekintve legnagyobb irodalmát zárná ki a fogalomból. Ráadásul Kína – amelynek egyedül több lakosa van, mint az egész nyugati világnak összesen – a világ leghosszabb ideig folyamatosan fennállt civilizációja, nagyjából háromezer éves megszakítás nélküli magas irodalmi hagyománnyal. Emiatt sem lehet nem tudomást venni róla.

Mégis, amióta a *Weltliteratur* fogalma kialakult, központinak a magunk irodalmát tartjuk (itt „mi” alatt a nyugati embert érve). Ha csak a számokat nézzük, akkor nagyon nehéz megindokolni, hogy ez miért van így, s miért soroljuk – mások mellett – Kínát a perifériához. Ha azonban azt tekintjük, hogy a XX. században maguk a kínaiak is elfogadni látszottak ezt a fajta centrum-periféria felosztást, és tudatosan, nagy erőfeszítésekkel, saját tradícióikat megtagadva törekedtek a „világirodalomhoz” való felzárkózásra, átveve a nyugati irodalom műfajait, formáit, megközelítésmódjait, irányzatait, akkor azt mondhatjuk, hogy a kínai irodalom még a kínaiak szerint is kimaradt a világ főáramából.